

Бруно Шулиц
МИТИЗАЦИЈА НА РЕАЛНОСТА

ОВА ИЗДАНИЕ Е ФИНАНСИРАНО
ОД ПОЛСКИОТ ИНСТИТУТ
ЗА ЛИТЕРАТУРА

THE © POLAND
TRANSLATION
PROGRAM

INSTYTUT KSIĄŻKI

© POLAND

БИБЛИОТЕКА – *ARS MAGNA*

Главен уредник
Филип Димевски

Наслов на оригиналот
Bruno Schulz, PROZA

Превод од полски јазик
Лидија Танушевска

Јазична редакција
Филип Димевски

Компјутерска обработка
БЕГЕМОТ

Ликовно уредување
Бојан Димитријевиќ

© Сите права на изданието ги има – БЕГЕМОТ ДООЕЛ
Забрането е копирање, умножување и објавување на делови или на целото издание во печатени или електронски медиуми без писмено одобрение од издавачот.

Бруно Шулиц

МИТИЗАЦИЈА
НА РЕАЛНОСТА

Вегемот

Скопје, 2015

СОДРЖИНА

СОНУВАНАТА РЕАЛНОСТ НА БРУНО ШУЛЦ	7
РАСКАЗИ	13
ЕСЕН	15
РЕПУБЛИКА НА МЕЧТИТЕ	24
КОМЕТА	36
ТАТКОВИНА	65
ЕСЕИ, КРИТИЧКИ ОСВРТИ, ПИСМА	77
МИТИЗАЦИЈА НА РЕАЛНОСТА	79
ФЕРДИДУРКЕ	83
БАЗЕЛСКИТЕ СВОНА	98
ПАТУВАЊАТА НА СКЕПТИКОТ	106
ПОГОВОР КОН ПОЛСКИОТ ПРЕВОД НА „ПРОЦЕС“ ОД ФРАНЦ КАФКА	111
ПИСМО ДО СТАЊИСЛАВ И. ВИТКЈЕВИЧ	118
ЦРТЕЖИ	127
ИЗВОРИ НА ЦРТЕЖИТЕ	140

СОНУВАНАТА РЕАЛНОСТ НА БРУНО ШУЛЦ

Денес Бруно Шулц се смета за еден од најважните прозаисти од меѓувоениот период, не само за полската литература, туку и пошироко. Неговото творештво се смета за едно од најголемите достигнувања на полската и европската проза, не само во меѓувоениот период, туку и во целиот 20 век. Неговото влијание врз својата проза ја признавале Бохумил Храбал, Данило Киш, Филип Рот, Исак Башевис-Сингер, а кај нас Влада Урошевиќ.

Роден е на 12 јули 1892 г. во еврејското гратче Дрохобич, на времето составен дел на Полското Кралство, а денес во границите на западна Украина. Родниот град на Шулц е заднината на речиси целата негова биографија, негова колевка и негов гроб. Од него тој ја црпел и оригиналноста и силата на своето дело. Дрохобич наоѓа одраз во неверојатни-

те фантазмагории на Шулц, иако искривен, изнурнат од напукнатите огледала на неговиот ум. На преминот од 19 во 20 век Дрохобич, кој тогаш броел петнаесетина илјади жители, заедно со околината во која започнува динамична експлоатација на нафта, станува центар на нафтената индустрија. Во сенка на тие големи промени, настрана од модерните инвестиции, во своите стари дуќани го води својот живот ситната трговска класа и занаетчиството во опаѓање, често на работ на бедата и банкротот. Токму од такво семејство на еврејски трговци потекнува Бруно Шулц.

Тој студирал архитектура во Лавов, специјализирајќи литографија и цртање, и целиот живот останува во родниот град, заработувајќи како учител по цртање во локалните гимназии. Осамениот уметник, осуден на живот во провинциска средина, истовремено и пишува – но само за себе, бидејќи бил премногу срамежлив за да им се обрати на издавачите. Дури во 1934 г., со помош на некои од неговите пријатели писатели, излегува неговата збирка раскази *Продавниците со боја на цимет*, а потоа, поттикнат и прифатен од литературната критика, од издавачите на списанија и книги, излегува и со втората збирка *Санаториумот во знакот на клепсидрата*. Неговото творештво се ограничува на овие две дела, бидејќи ракописот на неговиот роман *Месујата* на кој работел подоцна, исчезнал. Ова изда-

ние, што денес го држиме в рака на македонски јазик, е збирка од неговите собрани записи, литературни критики, есеи, раскази кои не влегле во првите две збирки, а биле објавувани во годините 1934-39 во угледни полски литературни списанија. Ова издание е за оние кои го читале Шулц и останале жедни за повеќе од него, но не само за нив, се разбира.

Бруно Шулц е закоренет во сецесијата, а дејствува во меѓувоениот период. Тој им припаѓа на оние автори кои ја обработуваат проблематиката на динамичноста, индустријализацијата, научниот напредок на векот, но и деградацијата на реалноста и веќе не ги сфаќаат овие проблеми сериозно. Како што познатата формула на Маркс ја карактеризира сецесиската проблематика која во своето прво издание добила облик на метафизичка трагедија, таа сега – во второто и поправено издание – се појавува како метафизичка комедија. Таа област на незрелост, срам, неприспособеност и неуспеси, областа на гротескното, која ја опишува во критичкиот осврт кон романот *Фердидурке* на Витолд Гомбрович, Шулц и самиот ја соголува и доаѓа до нејзиното откритие. Впрочем, со Витолд Гомбрович го започнуваат пријателството уште во 1934 г. во Закопане, токму врз основа на ваквите совпаѓања во погледите на светот.

Во расказите на Шулц сè е преобразено, зголемено, искривено и претворено во сон од

страна на неговата фантазија. Тој умее наједноставните работи да ги завитка во пајажина од метафори, со што на своите јунаци им дава митолошки облик. Расказите од неговите две збирки се навидум неповрзани, но како што и самиот тој објаснува во *Писмото до Стањислав Виткјевич*, тие претставуваат автобиографски роман. Така и расказите застапени во ова издание, не може да се читаат изделено од *Продавниците...* и од *Санаториумот... Есен, Комета, Република на мечтите* и *Татковина* се како повторно препрочитување на неговите две збирки, како ново гледање на неговиот свет, како дополнување на фантастичната атмосфера со која го завиткал читателот и го направил зависен од него. Овие расфрлени записи што ги објавуваме во оваа прилика се толкување на Шулц на самиот себеси и заокружување на неговата мисла, започната во *Продавниците*.

Кога се зборува за Бруно Шулц, секогаш на ум ни доаѓа името на Франц Кафка. Шулц му се восхитувал на Кафка и несомнени се сличностите во нивните дела, како опседнатата опседнатост со татковската фигура и фасцинацијата со материјата која доведува до фантастични метаморфози. На Шулц долго време му се припишуваше првиот полски превод на *Процес* во 1936 г. Според најновите книжевни истражувања, преводот го направила неговата свршеница Јузефина Шелињска, но несомне-

но е дека тие работеле и заедно на него. Во *Поговорот кон преводот на „Процес“* од Кафка Шулц подвлекува дека „Освен преку мистичните алузии и религиозни интуиции, делото живее со свој сопствен поетски живот – многузачно, бескрајно длабоко, неисцрпено од ни една интерпретација“. Токму така може да се оквалификува и делото на Шулц.

Шулц загина на 19 ноември 1942 година во гетото на Дрохобич. Според собраните сведоштва, бил застрелан на денот на подготвеното бегство и префрлање во Варшава, со цел да биде спасен. Го убива ривалот на неговиот заштитник Феликс Ландау, гестаповец, за кого Шулц украсувал ентериери со своите цртежи. Загинал враќајќи се дома со векна леб во рацете.

Лидија Танушевска

РАСКАЗИ

ЕСЕН

Го знаете ли она време, кога летото, до неодамна така бујно и во полн ек, универзалното лето што во својата широка сфера опфаќа сè што може да се помисли – луѓе, настани и предмети – еден ден добива едно едвај забележително петно. Блесокот на сонцето уште паѓа во реси и изобилно, во пејзажот уште има еден господски, класичен гест, кој на оваа годишна доба ѝ ја предал во наследство генијалноста на Пусен, но – чудна работа – се враќаме од утринскиот излет чудно тромави и јалови: да не ни е срам од нешто? Се чувствуваме малку несвојствено и заемно си ги избегнуваме погледите – зошто? И знаеме дека на зајдисонце по некој ќе отиде со збунета насмевка во оддалечениот кош на летото за да чукне, да чукне на сидот, да провери дали е звукот сè уште сосема полн, како што треба да биде. Има во тој обид лице-

мерно ликување на предавство, демаскирање, благи морници на скандал. Но официјално сме сè уште полни почит, полни лојалност: една толку солидна фирма, толку добро спонзорирана фирма... И покрај тоа, кога следниот ден се проширува веста за конкурсот – тоа е веќе стара вест и нема веќе експлозивна моќ на скандал. Па, додека лицитацијата го граби својот трезен и жив тек, девалвираните апартаменти се празнат и соголуваат и се исполнуваат со јасно, трезно ехо – тоа не побудува никакво жалење или носталгија: целата таа ликвидација на летото во себе носи некаква леснотија, тремавост и избледеност на задоцнет карневал, кој се одолговлекол до Тримери.

А, сепак, песимизмот можеби е предвремен. Сè уште се одвиваат преговорите, сè уште резервите на летото не се исцрпени, сè уште може да дојде до целосна реституција... Но рационалноста и ладната глава не се работа на летувалците. Дури и хотелиерите, хотелиерите до гуша заглавени во акциите на летото – капитулираат. Не! Толку малку лојалност, пиетет спрема верниот сојузник, не сведочи за големиот трговски стил! Тоа се тезгазии, мали луѓе без храброст, кои не мислат за утре. Секој од нив во мевот стиска скриено кесе. Ги отфрлиле циничните љубезни маски, ги соблекуваат фраките. Од секој од нив се извлекува по еден платеник...

И ние ги пакуваме куферите. Имам петнаесет години и воопшто не сум оптоварен со обврските на животната практика. Бидејќи има уште еден час до заминувањето, истрчувам уште еднаш да се поздравам со летувалиштето, да го ревидирам спечаленото од ова лето, да видам што може да се земе со себе а што треба засекогаш да се остави во тоа место осудено на пропаст. Но на малата ширинка во паркот, сега празна и осветлена од пладневното сонце, кај споменикот на Мицкјевич во душата ми проблеснува вистината за пресвртот на летото. Во еуфоријата на тоа откровение се качувам на две скали од споменикот, опфаќам со погледот и раширените раце еден лак полн замав, како да му се обраќам на целото летувалиште и велам: – Збогум, Летно време! Беше многу убаво и богато. Ниедно друго лето не може да се спореди со Тебе. Денес тоа го признавам, иако често бев многу несреќен и тажен поради Тебе. Ти ги оставам за спомен сите мои доживувања расеани по паркот, по улиците, по градините. Не можам со себе да ги понесам моите петнаесет години, тие тука веќе ќе останат засекогаш. Освен тоа, на верандата од вилата во која престојував, во пукнатина меѓу две греди, оставив еден цртеж кој Ти го направив за спомен. Ти сега запаѓаш во сенка. Заедно со Тебе ќе падне и целиот овој град на вили и градини во земјата на сенките. Немате потомство. Ти и овој град умираат, како последни од својот вид.

Но не си ти безгрешно, о Летно време. Ќе ти кажам која е грешката твоја. Не сакаше, о Летно време, да запреш на границите на реалноста. Ниедна реалност не те задоволуваше. Излегуваше надвор од секоја реализација. Не наоѓајќи заситка во реалноста, создаваше надградби од метафори и поетски фигури. Секоја работа упатуваше на друга работа, таа пак се повикуваше на уште подруга, и така без крај. Твојата елоквентност заморуваше на крајот. Ни беше доста од тоа лулање на брановите на бесконечната фразеологија. Така е, фразеологија – прости за овој збор. Тоа стана јасно, кога, овде-онде, во многу души почна да се буди копнеж за суштественост. Со тој момент веќе беше победено. Се појавија границите на Твојата универзалност, Твојот голем стил, Твојот прекрасен барок, кој во Твоите добри времиња беше адекватен на реалноста, а сега се покажа како манир. Твоите сладости и Твоите мечти го имаа врз себе петното на младешката егзалтација. Твоите ноќи беа огромни и бескрајни, како мегаломански инспирации на вљубени или, пак, беа мравјалник на привиденија како бладање на некои што халуцинираат. Твоите мириси беа претерани и вон мерката на човечкиот восхит. Под магијата на Твојот допир се дематеријализираше секој предмет, растеше во подалечни, сè повозвишени форми. Твоите јаболка се јадеа, мечтаејќи за плодови на рајски предели, а со Твоите праски се ми-

слеше на етерични плодови, кои би се внесувале со самото мирисање. Во својата палета ги имаше само највисоките регистри на бои, не знаеше за заситеноста и јадроста на темните, земјени, мрсни кафени нијанси. Есента е копнеење на човечката душа по материјалност, по суштественост, по граници. Кога од неиспитани причини метафорите, проектите, човечките мечти почнуваат да копнеат по реализација, тогаш доаѓа времето на есента. Оние фантоми кои дотогаш распрснати во најдалечните сфери на човечкиот космос му даваа боја на неговиот висок свод со своите привиди – сега влечат кон човекот, ја бараат топлината на неговиот здив, тесното, удобно засолниште на неговиот дом, вдлабнатината во која е сместен неговиот кревет. Домот на човекот станува, како витлеемовата штала, јадрото околу кое го згуснуваат просторот сите демони, сите духови од горните и од долните сфери. Заврши времето на убавите, класични движења, на латинската фразеологија, на пладневните театрални заокружувања. Есента си ја бара јадроста, простачката сила на делата на Дирер и Бројгел. Таа форма распукува од вишокот материја, се стврдува во јазли и глуждови, ја фаќа материјата во своите вилици и клешти, ја гмечи, силува, толчи и ја испушта од своите раце со траги од таа борба, трупци пресечени на половина со белег на неверојатниот живот, со гримаси кои им ги отпечатила на дрвените лица.

Вакви работи и уште некои други му ги кажував на празниот полукруг на паркот, кој како да се повлекуваше пред мене. Исфрлав од себе само некои зборови од тој монолог, дали затоа што не можев да најдам соодветни зборови, дали затоа што само имитирав говор, дополнувајќи ги зборовите што фалеа со гестови. Му ги покажував оревите, класични плодови на есента, сродни со мебелот на собата, хранливи, вкусни и трајни. Ги споменував костените, тие изгланцани модели на плодови, топчиња создадени за игри на деца, есенски јаболка кои црвенеат со домашно, прозаично црвенило на прозорците од домовите.

Самракот веќе почна да го зачадува воздухот кога се вратив во пансионатот. Во дворот веќе стоеја две големи коли предодредени за нашето заминување. Отспрегатите коњи фрчеа со главите нурнати во вреќите со зоб. Сите врати беа ширум отворени, свеќите што гореа на масата во нашата соба трепереа на проветот. Темнината што брзо се спушташе, луѓето, на кои лицата им се губеа во самракот и кои забрзано ги изнесуваа ковчезите, нередот во отворената, силувана соба, сето тоа оставаше впечаток на некаква забрзана, тажна, задоцнетата паника, на некаква трагична и избежувана катастрофа. Конечно фативме места во длабоките кочи и тргнавме. Нè завеа темен, длабок, моќен полски воздух. Кочијашите од тој опоен воздух извлекуваа сочни фијукања со

долгите камшици и грижливо го израмнуваа ритамот на коњите. Нивните силни, разделени, прекрасни задници се нишаа во темнината меѓу меките удари на опашките. Така се движеа низ осамениот ноќен пејзаж без ѕвезди и светла, еден по друг, тие два конгломерати од коњи, од тупотливи кутии и од задишани кожени мегови. Понекогаш се чинеше дека се распаѓаат, дека се разлетуваат како краби кои во трк се расцепуваат на делови. Тогаш кочијашите посилно ги затегнуваа уздите и ги собираа на купче разлабавените тупотења, ги напикуваа во послушни, регуларни кадри. Од запалените кандила паѓаа долги сенки во длабочината на ноќта, се издолжуваа, се отцепуваа и во големи отскоци исчезнуваа во дивите пустелии. Бегаа скришум на долгите нозе за да можат да им се подбиваат на кочијашите со навредливи гестови некаде далеку, откај шумата. Кочијашите кон нив широко шибаа со камшиците и не си дозволуваа да ја изгубат рамнотежата. Градот веќе беше заспан кога влеговме низ куќите. Овде-онде светеа канделабри во празните улици, како да се со таква цел направени, да осветлат некоја куќа со ниско приземје, балкон, или да го врежат во сеќавањето бројот над затворената порта. Од еднаш затекнати во таа доцна доба, закатанчените дуќанчиња, портите со излижани прагови, табличките расклатени од ноќниот ветер ја покажуваа напуштеноста, длабоката

осиротеност на работите оставени сами на себе, на предметите заборавени од луѓето. Кочијата на сестра ми сврте во споредната улица, додека ние отидовме на плоштадот. Коњите го сменија ритамот на одот кога влеговме во длабоката сенка на ширинката. Босиот фурнација на прагот на отворениот трем нè прободеше со погледот на темните очи, аптекарскиот прозорец што уште бдееше го подаде и го повлече малиновиот балсам во голем стаклен сад. Калдрмата се згусна под нозете на коњите, од клопчето тупотења се издвоија поединечни и подвоени штракања на потковици, сè поретки и појасни, и нашата куќа со издрапана фасада полека се измолкна од темнината и застана пред кочијата. Слугинката ни ја отвори портата, в раце држеше газиена ламба со огледалце. На скалите се разраснуваа нашите огромни сенки, прекршувајќи се сè до сводот на влезот. Станот сега беше осветлен само од свеќата, чиј пламен се нишаше од провевот на отворениот прозорец. Темните тапети беа обраснати во мувла од маки и страдања на многу болни поколенија. Парчињата стар мебел, станати од сон, извлечени од долгата самотија, се чинеше како да ги гледаат повратниците со горка свест, со трпелива мудрост. Нема да ни побегнете – се чинеше дека велат – на крајот мора да се вратите во кругот на нашата маѓија, бидејќи веќе однапред ги поделивме меѓу нас сите ваши движења и потези, станувања и сед-

нувања и сите ваши идни денови и ноќи. Ние чекаме, ние знаеме... Огромните, длабоки кревети, полни со натрупана, студена постелнина, ги чекаа нашите тела. Преградите на ноќта веќе крцкаа под притисокот на темните маси сон, на густата лава која се подготвуваше да се излее, да се излее од залиците, од вратите, од старите шкафови, од печките во кои воздигнуваше ветрот.